

Grzegorz Czaradzki, *Rytmy o porodzeniu przeznaczystym Bogarodzice Panny Maryjej*, wydali i opracowali Roman Mazurkiewicz i Elwira Buszewicz, red. naukowa Alina Nowicka-Jeżowa, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2009, Humanizm. Idee, nurty i paradygmaty humanistyczne w kulturze polskiej – Inedita, tom I, s. 270.

W ramach wielkiego projektu badawczego i wydawniczego dotyczącego humanizmu, a kierowanego przez prof. Alinę Nowicką-Jeżową, w serii *Inedita* ukazał się właśnie pierwszy tom, przynoszący krytyczną edycję zapomnianego utworu Grzegorza Czaradzkiego (1613), utworu, który dotąd nie był rozpoznawany jako pierwszy staropolski przekład poematu Jacopa Sannazara *De partu Virginis* (1526), arcydzieła renesansowej epiki religijnej. Również sam tłumacz, Grzegorz Czaradzki, jest dzisiaj właściwie nieznany: nie ma biogramu w *Nowym Korbucie*, w *Polskim słowniku biograficznym* czy w *Dawnych pisarzach polskich*, a wspominany jest tylko w XIX-wiecznych opracowaniach, jego twórczość zaś notuje oczywiście *Bibliografia polska* Estreichera (t. 3, Kraków 1896).

Utwór w przekładzie Czaradzkiego nie jest duży objętościowo: obejmuje nieco ponad 700 wersów 13-zgłoskowych i jest o połowę krótszy niż w oryginale (u Sannazara 1448 heksametrów), ale autor tłumaczenia jawi się jako poeta zręczny, sprawnie oddający myśli pierwowzoru, legitymujący się sporą erudycją humanistyczną. Jak piszą wydawcy tekstu, „Czaradzki dotrzymuje kroku humanistycznej erudycji włoskiego autora, poruszając się swobodnie po obszarze śródziemnomorskim i koncentrując uwagę na realiach Ziemi Świętej” (s. 37), i dalej: „tłumacz ze szczególnym pietyzmem podchodzi do konstrukcyjnych i stylistycznych wymogów stawianych poezji epickiej” (s. 38). Pojawiają się neologizmy ukute na wzór homeryckich epitetów złożonych, zachowane zostają porównania homeryckie Sannazara, stosowane są peryfrazy.

Poemat rozpoczyna się od decyzji Boga Ojca, który postanawia wybawić ludzi z niewoli szatańskiej i wysłał Archanioła Gabriela do Nazaretu, by dokonało się zwiastowanie i wcielenie Syna Bożego. Wieść o tym szybko dociera do Podziemi i Dawid wygłasza prorocstwo o życiu Chrystusa i Jego Matki oraz o dalszych losach świata. Następnie mowa jest o spisie ludności, zarządzonym przez cesarza Augusta, i przedstawiona zostaje wędrówka Maryi i Józefa do Betlejem oraz poszukiwanie miejsca na nocleg. Po symbolicznym ukazaniu narodzin Chrystusa narrator opisuje hołd złożony przez obecne w stajence zwierzęta i chóry aniołów, głoszących chwałę Dzieciątka. Po przemowie wzruszonego Józefa przybywająca z nieba „skrzydłolotna Radość” budzi pasterzy, którzy przybywają do betlejemskiej groty i oddają hołd Jezusowi, a w swojej pieśni przypominają „wieszczce” słowa IV eklogi Wergiliusza.

Oczywiście temat utworu jest doskonale znany, a zatem nie opowiadany wątek, lecz sposób jego przedstawienia decyduje o atrakcyjności tekstu w odbiorze czytelniczym, pod warunkiem, że posiadamy odpowiedni klucz do jego zrozumienia. Perfekcyjnie przygotowana edycja krytyczna ułatwia nam to zadanie, dostarczając cały „pek kluczy”. Rzeczowy *Wstęp*, pióra Romana Mazurkiewicza i Elwiry Buszewiczowej, przynosi informacje o „chrześcijańskim Wergiliuszu”, jak nazywano Jacopa Sannazara, ukazuje jego utwór *De partu Virginis* na tle humanistycznej epiki biblijnej (technika epickiej narracji, poziomy akcji, nawiązania do Wergiliusza), wskazuje na właściwe humanizmowi łączenie pogańskiego mitu z tradycją biblijno-chrześcijańską i późniejszą recepcją dzieła Sannazara, zarysowuje szkic do biografii Grzegorza Czaradzkiego oraz omawia warsztat tłumacza

(stosunek do pierwowzoru, styl, osvajanie przestrzeni, miara wierszowa itp.), a także jego kulturę religijną i literacką.

Przekładowi Czaradzkiego na sąsiadujących stronach towarzyszy łaciński tekst utworu Sannazara *De partu Virginis*, a zatem czytelnik władający łaciną ma możliwość prześledzenia zabiegów stosowanych przez tłumacza (opuszczenia i amplifikacje, wprowadzane przyswojenia), a także może ocenić jego sprawność warsztatową. Z kolei *Apendyks* przynosi uzupełnienie miejsc pominiętych w przekładzie przez Czaradzkiego: dłuższe opuszczenia podawane są zarówno w brzmieniu oryginalnym, jak i w przekładzie filologicznym (w przypadku bardzo długich ustępów podane są streszczenia), a pominięcia krótkie, kilkuwersowe, uwidoczniło tu jedynie w tłumaczeniu polskim.

Oprócz *Komentarza edytorskiego*, zawierającego wykaz znaków i skrótów, opis źródeł, ale także zasady transkrypcji tekstów łacińskich i polskich oraz szczegółowy aparat krytyczny, rejestrujący dokonane poprawki w tekście łacińskim i polskim, szczególnie istotne znaczenie dla pełnego i właściwego odbioru treści poematu mają bogate *Objaśnienia*. Tekst staropolski, w dodatku obficie wypełniony terminami mitologicznymi, czy też odnoszącymi się do geografii i historii antycznej, wymagał drobiazgowych wskazówek, ułatwiających rozszyfrowanie poszczególnych słów, fraz, figur poetyckich, a także informacji rzeczowych, objaśniających kontekst kryjący się za odległymi dziś pojęciami. Oczywiście autorzy opracowania objaśniają też wszelkie zabiegi tłumacza, ujawniające się w zestawieniu z łacińskim tekstem Sannazara. Dodatkowym ułatwieniem kontaktu z odległym czasowo utworem Czaradzkiego jest zamieszczony w książce *Słownik wyrazów staropolskich*, pomocny też dla przyszłych badaczy języka poetyckiego tego twórcy, a szczegółowy *Indeks* pozwala znaleźć w *Rytmach* postaci historyczne, biblijne, mitologiczne i literackie oraz nazwy geograficzne i etniczne.

Osobną wartość posiada wieńczący książkę *Aneks*, przynoszący informacje o literackiej recepcji różnych utworów Sannazara w dawnej Polsce (do końca XVIII wieku). Znalazł się tutaj zachowany fragment anonimowego przekładu *De partu Virginis* z drugiej połowy XVII wieku, parafrazy kilku epigramatów (pióra Hieronima Morsztyna, Szymona Zimorowica, Mikołaja Grudzińskiego, Jana Gawińskiego), przekłady i parafrazy najbardziej znanego w dawnej Polsce epigramatu Sannazara *De mirabili urbe Venetiis* (Jakuba Teodora Trembeckiego, Józefa Andrzeja Załuskiego, Benedykta Chmielowskiego, Ignacego Krasickiego), przekłady i parafrazy eklogi *Phyllis* (Jana Aleksandra Koreywy, Franciszka Zagórskiego). Wszystkie przytoczone teksty polskich poetów są zestawiane z odpowiednimi utworami Sannazara. Zwraca się także uwagę na możliwość inspiracji w przypadku Jana Kochanowskiego, Szymona Szymonowica, Jana Andrzeja Morsztyna, Wespazjana Kochowskiego i innych.

Rytmy o porodzeniu przenieczystym Bogarodzice Panny Maryjej Grzegorza Czaradzkiego są cennym poświadczeniem recepcji w Polsce początku XVII wieku jednego z najwybitniejszych dzieł późnorenansowego humanizmu chrześcijańskiego, a przygotowana edycja dobrze służy przywracaniu kulturze polskiej zapomnianych utworów staropolskich.

MACIEJ WŁODARSKI